

викладач кафедри іноземних мов
Національного університету
«Львівська політехніка»

ХУДОЖНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ У РАННЬОХРИСТИЯНСЬКІЙ ЛАТИНОМОВНІЙ ПРОЗІ (НА МАТЕРІАЛІ «СПОВІДІ» АВРЕЛІЯ АВГУСТИНА)

Постановка проблеми. Категорія оцінки є однією з найцікавіших та досліджуваних. Вона закладена в людині самою природою, пов'язана з усіма видами її діяльності, є універсальною аксіологічною категорією, тому вивчається на міждисциплінарній основі. Оцінка визначається як специфічна форма відношення людини до дійсності, схвалення або осуду різних явищ навколишньої дійсності незалежно від їх матеріального чи духовного походження.

Проблемам оцінної лексики присвячені роботи як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів, зокрема Ш. Баллі, В.В. Виноградова, Є.М. Галкіна, О.О. Потебні та інших. Вважають, що в основі оцінки лежить порівняння з нормою, унаслідок чого формується уявлення про *добре/погане*. За такого підходу норма отримує ціннісну (аксіологічну) функцію: те, що відповідає нормі, кваліфікують як позитивне, а те, що виходить за її межі, – як негативне. Складність дослідження оцінки як лінгвістичної категорії полягає у її багатоаспектності. Вона постає як проблема щодо засобів реалізації в конкретній мові. Проблема оцінки становить інтерес у різних за своїм ладом мовах у межах певного засобу її вираження або в цілому, бо вона спирається на різні національні оцінні стереотипи. Універсальність же цієї категорії зумовлює **актуальність** її вивчення і в латинській мові.

Незважаючи на визнання важливості емоційних чинників для вивчення мови, галузь дослідження категорії оцінки у латинській мові залишається однією з маловивчених та складних. **Мета** нашої статті – дослідити та охарактеризувати художні засоби, зокрема порівняння та іронію з оцінним компонентом у «Сповіді» Аврелія Августина.

Виклад основного матеріалу. Значне місце у художній системі мови св. Августина займають **порівняння**. Порівнянням називається стилістична фігура, представлена різними синтаксичними конструкціями, що відображають мисленеву операцію поєднання двох предметів, явищ, ситуацій, ознак на підставі їхнього уподібнення, установлення аналогій між ними [15, с. 475]. Порівняння – це не просто троп, а основа людського мислення з його асоціативністю і напрямком від знаного до незнаного [11, с. 98].

Важливим компонентом семантичної структури порівнянь є оцінювальна сема. Оцінка визначається як свідома діяльність суб'єкта, що призводить до формування позитивного або негативного ставлення до оцінюваного об'єкта. Вона узгоджується із системою цінностей, прийнятих певним соціумом, має відкритий суб'єктивний характер. Оцінка існує у двох основних видах, тобто опозиціях: якісній (*добре – погано*) та кількісній (*багато – мало*) [6, с. 49]. Оцінка може стосуватись не лише предметів (точніше, якостей предметів), а оцінюються також події, стани, факти, можливості та стани справ [1, с. 7].

У «Сповіді» св. Августина порівняння відзначаються структурною та функціональною неоднорідністю. Вони вводяться зазвичай такими сполучниками, як *tamquam, quasi, sicut, quomodo* – *ніж, немов, наче, немовби, як*:

Esse cum quibus comitibus iter agebam platearum “Babyloniae” et volutabar in caeno eius *tamquam* in cinnamis et unquentis pretiosis (Aug. Conf. II, 5). – *Ось з якими товаришами я вештався по вулицях «Вавилону» і валявся в його багнюці немов у цинамоні і дорогоцінних пахощах («Вавилон» – синонім розпусного життя, зіпсуте місто – Н.);*

Et haec de vulnere meo creverant, quia humiliasti *tamquam* vulneratum superbium (Aug. Conf. VII, 7). – *І це поставало з моїх ран, тому що Ти так принизив гордого, немов пораненого.*

Суть порівняння полягає в тому, що відношення висловленого до дійсності, оцінка автора виражається не прямо, а опосередковано – через його подібність до іншого, яке повинно бути обов'язково типовим, загальнодомим. Тому компаративемами (термін «компаративема» вводиться на позначення будь-якої мовної конструкції, яка реалізує порівняльний зміст [90, с. 4]) виступають власне люди, поведінка та особливості характеру людини:

Puerili errore et animositate tam multa incerta *quasi* certa garrisse (Aug. Conf. VI, 4). – *І через хлон'ячі помилки та зарозумілість плів стільки дурниць, немов вони були правдою;*

Haec ipsa omnino succedentibus maioribus aetatibus transeunt, *sicuti* ferulis maiora supplicia succedunt (Aug. Conf. I, 19). – *Зазвичай, це все передається у спадок від старшого віку, наче після прутиків ідуть більші покарання.*

Засобами вираження порівнянь є уподібнювальні прислівники, конструкції (звороти) із порівняльними сполучниками, ступені порівняння прикметників, прислівників, форми різних відмінків:

Amicitia mea suavi mihi *super omnes suavitates* illius vitae meae (Aug. Conf. IV, 4). – *Моя дружба була мені солодшою за всі солодощі мого власного життя;*

Sed *longe* his *melior* qui fecit omnia, et ipse est Deus noster (Aug. Conf. IV, 11). – *Але набагато кращий за нього є той, який все створив, і він сам є наш Бог;*

Esse quae creavit Deus, et bonus Deus atque his validissime longissimeque praestantior (Aug. Conf. VII, 5). – *Ось Його творіння, Бог добрий і набагато кращий за свої творіння.*

Конструкції такого типу, як зазначає дослідник творчості українських поетів О.І. Марчук [7, с. 12], виникли для синтаксичного вираження компаративного потенціалу граматичної категорії вищого ступеня. Без цієї категорії саме собою вживання сполучника *ніж* (*quam*) компаративної конструкції не створює, однак лише використання вищого ступеня може створювати компаративну конструкцію і без *ніж* (*quam*), замінюючи цей сполучник формою орудного відмінка, яка називається орудним відмінком порівняння (*ablativus comparationis*).

Quid enim miserus misero non miserante se ipsum (Aug. Conf. I, 13). – *Бо чи є щось жалюгідніше від нещасливця, який не милосердиться над самим собою;*

Et habebam cariorum illo amico meo vitam ipsam miseream (Aug. Conf. IV, 6). *І це мізерне життя для мене було милішим за мого друга.*

Піднесення чи, навпаки, зниження поняття, яке відбувається внаслідок порівняння об'єктів, що належать до різних семантичних рівнів, підкреслює ставлення автора до особи чи явища [16, с. 61]. Кожний компонент семантичної структури художніх порівнянь є носієм образності, під якою розуміють властивість художньо-поетичної мови передавати не лише логічну інформацію, а й таку, що підлягає чуттєвому сприйняттю за допомогою системи словесних образів [8, с. 39].

Семантика компаративних відношень ґрунтується на складних процесах розумової діяльності людини, невід'ємною складовою частиною якої є асоціації, що виникають внаслідок чуттєвого сприймання дійсності. Саме асоціації утворюють у порівняльній конструкції її найголовніший компонент – основу, що концентрує семантичний потенціал порівняльної конструкції, решта компонентів якої (предмет і образ) матеріалізують порівнювані субстанції [13, с. 8].

Не залишається поза увагою св. Августина й такий троп, як *іронія*. Іронія покликана опосередковано виразити глузливо-критичну думку про об'єкт, однак не передбачає прямих образ, викриття. Тобто іронія є тонкою насмішкою, що замаскована зовнішньою благопристойною формою [17, с. 321]. Отже, виникає розбіжність між смислом оцінки в тексті та значенням її мовних реалізаторів, що дозволяє говорити про іронію як один із засобів вираження категорії оцінки. Оцінна семантика в іронічному висловленні виникає внаслідок взаємодії безпосереднього значення мовних одиниць зі значенням ситуативним, контекстуально зумовленим, переважно протилежним до прямого.

На думку О.О. Селіванової, метою іронії є глузування, висміювання. Дослідниця акцентує на тому, що іронія на відміну від гумору завжди несе в собі негативне ставлення до об'єкта [15, с. 198]. Відмінність іронії від гумору полягає також у тому, що вона виявляє несприйняття предмета висловлення [17, с. 436]. Варто уточнити, що іронія реалізує негативну оцінку об'єкта, однак така оцінка може мати різні ступені інтенсивності – від легкого висміювання окремих аспектів до повного заперечення предмета. Це дозволяє стверджувати, що іронія взаємодіє з градуальністю як основною властивістю шкали оцінки. Іронія зумовлює інтерзональну градацію оцінки, тобто позитивна оцінка змінюється на негативну.

О.О. Селіванова зауважує, що іронія ґрунтується на вживанні слів і висловлень у протилежному щодо буквального значенні, на приховуванні за удавано серйозними речами комічних, за позитивною оцінкою негативної [15, с. 198]:

<...> Faustus nomine, magnus laqueus diaboli, et multi implicabantur in eo per inlecebram suaviloquentiae (Aug. Conf. V, 3). – *<...> на ім'я Фавст, великі пуга диявола, в які вже багато потрапило через привабливу солодкокомовність.*

Аналізуючи вищенаведений приклад, ми розуміємо, що під словом «солодкокомовність» автор приховує неохвальну критику. Проте внаслідок такої невідповідності конкретизація знаку оцінки стає досить проблематичною, а реалізація іронічного смислу потребує залучення широкого контексту.

У художньому тексті іронія як форма авторської оцінної позиції [12, с. 115] покликана у завуальованій формі подати негативну інформацію стосовно оцінки. Вдаватися до цього типу вираження суджень автора переважно спонукають особливості адресата або ситуація спілкування. Висловлюючи свою думку, мовець прагне не образити співрозмовника відкрито, уникаючи у такий спосіб ймовірного конфлікту. Отже, іронія здатна реалізувати спадну градацію оцінки.

Як справедливо зазначає Ф.С. Бацевич, спілкування становить собою не просто обмін інформацією носіїв певних інтелектуальних систем, це, насамперед, спеціально організований вплив на учасника комунікації з метою зміни його зовнішньої поведінки та / або внутрішнього світу [2, с. 138]. Метою іронічного висловлення не є безпосередньо повідомлення негативної оцінки об'єкта: іронія дозволяє мовцю висловлювати свої критичні зауваження у прихованій формі, актуалізуючи комунікативну настанову.

Nam et Homerus peritus texere tale fabellas, et dulcissime vanus est (Aug. Conf. I, 14). – *Бо і Гомер уміє плести такі самі байки, і найчудовіші є неправдиві.*

Залежно від комунікативної мети іронія може бути використана й для інтенсифікації судження. Здатність іронії активізувати оцінку мовець використовує для підтвердження правильності власної позиції. О.М. Вольф стверджує, що висловлення позитивної оцінки відображає лише ставлення мовця до об'єкта, висловлення негативної оцінки радше передбачає необхідність подальших дій [3, с. 102].

Оцінка, реалізована за допомогою іронії, адекватно сприймається лише в широкому контексті або навіть після прочитання цілого тексту, оскільки «саме контекст є головною умовою актуалізації іронічного смислу, виділення узуальних та виникнення оказіональних іронічних конотацій у мовних одиниць» [5, с. 35]:

Et ea ipsa, quae illi solent dicere, multo suavius garrientem sed quid ad meam sitim pretiosorum poculorum decentissimus ministrator (Aug. Conf. V, 6)? – *Він набагато приємніше говорив про те саме, що звикли говорити маніхейці, але як міг угамувати мою спрагу цей найпристойніший слуга, який подавав мені дорогоцінні чаші?*

У дослідженні С.І. Походні доведено, що іронія як явище повторної номінації особливо сильно зумовлена контекстом як у плані актуалізації, так і декодування [12, с. 112]:

<...> quibus tenere cogebat Aeneae nescio cuius errores, oblitus errorum meorum, et plorare Didonem mortuam, quia se occidit ab amore (Aug. Conf. I, 13). – <...> *які змушували мене запам'ятовувати блукання якогось там Енея, забуваючи власні помилки, і оплакувати смерть Дідони, бо вона заподіяла смерть із любові.*

Св. Августин ще на самому початку «Сповіді» говорить про свою зневагу до античних митців Вергілія та Гомера. І вдруге він передає свою критичну оцінку не прямим посиланням на самого письменника, а іронічно не схвалює його творчість.

Своєрідний іронічний ефект виникає за умови контрасту між оцінкою та її аргументацією. У такому контексті неведені аргументи вказують на те, що висловлена оцінка має зовсім інший смисл:

Inter hos ego inbecilla tunc aetate discebam libros eloquentiae (Aug. Conf. III, 4). – *Між такими я ще у нестійкому віці вчив книги красномовства.*

Наведений приклад ілюструє нам іронічно-негативну оцінку автора, але для того, щоб це визначити, нам потрібно опиратися на контекст усього твору. Займенник “*hos*” вживається Августином для позначення суспільства, яке у «Сповіді» вже раніше змальовувалось негативною лексикою.

Висновки. Завдяки художнім засобам, які відзначаються творчою оригінальністю та глибоким змістом, «Сповідь» Аврелія Августина набуває художньо-естетичної цінності. Значне місце у системі мови Августина належить порівнянням, де поняття оцінки існує у двох основних видах, тобто опозиціях: якісній (*добре – погано*) та кількісній (*багато – мало*). Вони відзначаються структурною та функціональною неоднорідністю. Мета іронії у художньому тексті – подати негативну оцінку, реалізувати спадну градацію оцінки або інтенсифікувати судження. Відзначимо, що використання стилістичних фігур дозволило автору глибше розкрити зміст, виразити оцінку та посилити емоційність висловлюваного.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт. М.:Наука,1988. 339 с.
2. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 281 с.
3. Вольф Е.М. Оценочное значение и соотношение признаков «хорошо / плохо». Вопросы языкознания. 1986. № 5. С. 98–106.
4. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: підручник. К.: Либідь, 2006. 488 с.
5. Калита О. Іронічні тропи в текстах сучасних українських письменників. Дивослово. 2008. №10. С. 38–41.
6. Коновець С.П. Комунікативно-прагматичні особливості актуалізації фразеологізмів у дискусії сучасної преси (за матеріалами іспанських періодичних видань): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. К., 2002. 167 с.
7. Марчук О.І. Структурно-типологічні параметри порівняльних конструкцій в ідіостилі М.М. Коцюбинського: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова»; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. Одеса, 2003. 20 с.
8. Мореховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. Стилистика английского языка. К.: Вища школа, 1991. 272 с.
9. Новиков Л.А. Антонимия в русском языке: семантический анализ противоположности в тексте. М.: Изд-во МГУ, 1973. 290 с.
10. Пономарів О.Д. Стилистика сучасної української мови. К.: Либідь, 1993. 248 с.
11. Порівняльні конструкції в українській новелістиці: з погляду структури і функцій за мотивами філологічної спадщини О.О. Потебні. Роль філологічної спадщини О.О.Потебні в гуманізації і гуманітаризації педагогічної і фізіологічної освіти: тези і матеріали міжвузівської науково-теоретичної конференції. Одеса; Ізмаїл; Білгород-Дністровський: Астропринт, 1994. С. 97–99.
12. Походня С.И. Языковые виды и средства реализации иронии. К.: Наук. думка, 1989. С. 126.
13. Прокопчук Л.В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова»; Ін-т української мови НАН України. К., 2000. 17 с.
14. Сагач Г.М. Емоційні суфікси іменників на позначення позитивної суб'єктивної оцінки. Українська мова та література в школі. 1975. № 12. С. 24–30.
15. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
16. Цюра С.В. Структурно-семантические и функциональные особенности образных сравнений. Вісник Черкаського університету. Серія «Філологічні науки». Черкаси: ЧНУ, 1997. Вип. 3. С. 56–63.

Словники:

1. Літературознавчий словник-довідник [Текст] / [Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.

Анотація

**Н. ЖИГАЛО. ХУДОЖНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ОЦІНКИ У РАННЬОХРИСТИЯНСЬКІЙ
ЛАТИНОМОВНІЙ ПРОЗІ (НА МАТЕРІАЛІ «СПОВІДІ» АВРЕЛІЯ АВГУСТИНА)**

У статті досліджено категорію оцінки у художніх засобах, зокрема порівняння та іронію. На основі попередніх наукових праць запропоновані класифікації та охарактеризовані художні засоби, подані визначення та наведені приклади. Оцінка розглянута на підставі критерію *добре – погано*.

Ключові слова: категорія оцінки, художній засіб, порівняння, іронія, семантика, позитивна оцінка, негативна оцінка.

Аннотация

**Н. ЖИГАЛО. ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЕ ОЦЕНКИ В РАННЕХРИСТИАНСКОЙ
ЛАТИНОЯЗЫЧНОЙ ПРОЗЕ (НА МАТЕРИАЛЕ «ИСПОВЕДИ» АВРЕЛИЯ АВГУСТИНА)**

В статье исследована категория оценки в художественных средствах, в частности сравнениях, иронии. На основании предыдущих научных работ предложены классификации и охарактеризованы методы, представлены определения и приведены примеры. Оценка рассмотрена на основании критерия *хорошо – плохо*.

Ключевые слова: категория оценки, художественное средство, сравнение, ирония, семантика, положительная оценка, отрицательная оценка.

Summary

**N. ZHYGALO. EXPRESSIONS OF EVALUATIVE VOCABULARY THROUGH MEANS
OF FIGURATIVE LANGUAGE IN EARLY CHRISTIAN LATIN PROSE LITERATURE
(BASED ON “THE CONFESSIONS” BY AURELIUS AUGUSTINUS)**

The article explores the category of evaluation through usage of figurative language, comparison, irony in particular. Classifications are comprised with reference to previous research papers, where figurative language is described and followed with both definitions and examples. This evaluation is primarily considered on the basis of the *good – bad* criterion.

Key words: category of evaluation, figurative language, comparison, irony, semantics, positive evaluation, negative evaluation.